

som en samling av lagregler. Diskussionen om genren påminner en del om försöken att beskriva Första Johannesbrevet. Syftet är att övertyga motparten att brevskrivarens tolkningar av torahn i fråga om renhet och giftermål, främst när det gäller offer och präster, är riktiga. Mycket talar för att det är den person som sedan kom att kallas «Rättfärdighetens lärare» som skriver brevet till en kung/överstepräst i Israel i ett tidigt skede av Qumrangemenskapens historia. Dokumentet skulle då ge oss viktig information om denna gemenskaps trosföreställningar vid denna tid, dvs. i mitten av 100-talet före vår tidräkning.

De åtta manuskripten till Damaskusdokumentet kommer från olika tider i Qumrangemenskapens historia och vittnar om att detta dokument var viktigt för dem. De såg sig själva som den trogna resten som skiljt sig från övriga Israel eftersom det brutit mot Guds bud, särskilt påbudet om sabbater och bestämda tider. Dokumentet kom till omkring 150–100 före vår tide-räkning och innehåller regler som utmärker «förbundsfolket» i Qumran. Av de små fragment som finns bevarade av dessa manuskript kan man t.ex. räkna ut att förbundsförnyelsefesten i Qumran ägde rum på Veckofesten/Shavuot/Pingsten. Gud förnyade förbundet vid pingsten, något som man väl också kan säga om pingsten i Apostlagärningarnas kapitel två.

Studiet av Dödahavsrollarna har fortfarande mycket att ge. Ingen forskare eller översättare kan gå förbi denna noggranna och väl genomarbetade utgåva. Också den som i ett bibliotek eller i sin bokhylla vill ha tillgång till en textkritisk utgåva av originaltexterna med en rätt ordnära översättning plus innehållsrika, korta inledningar och noter erbjuds här ett utmärkt alternativ som enligt min mening med god behållning kan ersätta de mer tekniska originalutgåvor som getts ut under en lång tid med början 1950.

Birger Olsson

William H. Swatos, Jr (ed.): *On the Road to Being There. Studies in Pilgrimage and Tourism in Late Modernity (Religion and the Social Order 12)*. 332 sid. Brill, Leiden 2006.

Vad är en pilgrimsfärd? En resa till en helig plats. Vad är då en helig plats? En plats som avskilts från andra, skulle Durkheim ha sagt. Spelar syftet hos individen någon roll för om han eller hon är en pilgrim? Ja, säger en. Nej, en annan. men språket och tolkningen har betydelse. Fast, påpekar en tredje, man kan ha kommit dit som turist, men på plats få upplevelser som gör en till pilgrim.

Denna något kryptiska inledning av min recension vittnar om svårigheten att hitta den gemensamma nämnaren bland de olika pilgrimsfärder som studerats

i *On the Road to Being There. Studies in Pilgrimage and Tourism in Late Modernity*. Här skriver ett dussintal religionssociologer om pilgrimsfärder utifrån olika infallsvinklar, men alla med samma problem att definiera det som studeras. Boken tar oss till många platser: till Casa de Dom Inácio — centrum för det brasilianska mediet John of God, till Black Rock City, USA — med the Burning Man-festivalen, och till katedralen i Chartres, Frankrike, med dess medeltida labyrint, för att nämna några. Spännvidden är stor och bidrar till en viss spretighet. Samtidigt är det just detta som är så spännande med boken, och i det divergerande finns, i postmodern anda, det gemensamma. Verkligheten är mångtydig, mångbottnad och svårångad, och så även de postmoderna pilgrimsfärderna.

Låt oss börja i New York. Ett av de stora pilgrims-målen idag är Ground Zero, en profan plats som sakraliserats i syfte att skapa en meningsfull tolkning av händelserna den 11 september 2001, menar Jennifer Selby. Sakralisering har med relationer att göra, med vem som uppfattar den som helig och inte själva platsen som sådan. Därför har Ground Zero kunnat fortsätta att vara en helig plats, trots att den förändrats genom utgrävningar och rekonstruktioner. Viljan, bland såväl politiker som anhängare, har varit att platsen ska vara helig. Detta bidrar till att skapa och upprätthålla berättelser kring vad som hände, samtidigt som den påminner alla besökare om att det kunde vara de som omkom, ett slags *memento mori*.

Ground Zero är också exempel på en «thana-plats», en dödsplats som blivit en kultplats, något vi ser exempel på i Sverige när trafikolycksplatser markeras med kors, blommor och ljus. Det tycks som om döden är en av de tydligaste länkarna till det gudomliga. Många pilgrimsfärder utmärks av att de är gravplatser eller att det i varje fall finns några relikier där.

Frågan är dock om pilgrimerna bryr sig om relikerna eller om de har andra syften. Under jubelåret 2000 gjordes omfattande studier i Italien av den ström av pilgrimer som kom till Rom från hela världen. Roberto Cipriano ledde studierna som med tydlighet visar den diskrepans som fanns mellan katolska kyrkans betoning av förlåtelse och möjlighet till avlat under jubelåret och pilgrimernas individuella religiositet. De hade en respekt för kyrkans lära, men var mer toleranta i många moraliska och religiösa frågor, samt mer ekumeniska. Det viktigaste tycktes vara att pilgrimsfärden skapade en gemensam referensram för deltagarna och en glädje över att ha varit på plats.

Medan besökarna i Rom kom dit som pilgrimer, men också uppskattade att vara turister, betraktar de flesta av de hundratusentals personer som kommer till den religiösa Gion-festivalen i Kyōto, Japan, sig inte som pilgrimer. Väl på plats tar de emellertid del i flera religiösa riter, visar Michael Roemer, och hävdar att de

religiösa handlingarna där pekar på att japanerna är mycket mer religiösa än vad de ger uttryck för i undersökningar om deras trosföreställningar. Den här typen av resonemang är vansklig, eftersom forskaren gör sig till tolk av andras handlingar. Samtidigt har Roemer rätt i sin kritik att ofta läggs fokus i undersökningar på frågor om tron, vilka är så svåra att besvara att det blir nästan omöjligt att avgöra vad de egentligen mäter. Festivalen, som sträcker sig över hela juli månad, innehåller ritualer och ceremonier för rening och tack-sägelse, men domineras av fyra stora parader med kortegevagnar. Även om festivalen idag fått starka sekulära och kommersiella uttryck, finns det en religiös aspekt som inte kan förnekas, menar Roemer. Denna är emellertid öppen för var och ens tolkning, och det är denna frihet att själv definiera meningen med riterna som är tilltalande för deltagarna.

Att personer mycket väl kan få en religiös dimension av ett besök på en plats dit man kommit av historiska, kulturella eller mer slumpmässiga skäl, visar även Sarah Schott, i sin studie av sjundedagsadventisternas ursprungsplats Miller Farm och the Hill Cumorah, där mormonernas heliga bok trycktes första gången och Joseph Smith fick uppenbarelser. Båda dessa platser besöks av såväl medlemmar som icke-medlemmar. I diskussionen om vem som är turist och vem som är pilgrim menar Schott att det är mer intressant att se hur människor använder besöket för att skapa sig en identitet. Besök på pilgrimsplatser ska ses i ljuset av generell turismforskning, där resandet är en del av identitetsskapandet. Var vi väljer att lägga vår tid och våra pengar säger något om oss själva. Många betonade exempelvis att de besökte platserna för att få kunskap om sin religion, men denna kunskap hade de kunnat inhämta hemma, påpekar Schott. Om de där- emot kan berätta för andra att de varit på platsen, säger det något om personen, och det är i de efterföljande narrativa berättelserna som besöket utvärderas och dess «effekter» avgörs.

Men frågan är om vi i framtiden behöver förflytta oss alls när vi ska göra vår pilgrimsfärd, undrar Lutz Kaelber. Med Internet har världen kommit in i vardagsrummet och vi kan med ett e-postmeddelande skicka en bön som någon i Jerusalem stoppar in i Västra muren eller på en websida vandra runt i Auschwitz. Vi kan med andra ord bli cyber-pilgrimer.

Och när jag sitter här och skriver hittar jag på Internet en live-kamera över Ground Zero, där bygandet fortsätter. Jag klickar mig vidare till minnesidor över avlidna, bilder på foton över saknade som sattes upp, händelseförloppet den 11 september 2001 och vad som hänt varje månad sedan dess. Fast jag undrar, är jag verkligen en pilgrim?

Anna Davidsson Bremborg

Christer Sturmark: *Tro och vetande 2.0: Om förnuft, humanism och varför människor tror på konstiga saker*. 262 sid. Nya Doxa 2006. — Michel Onfray: *Handbok för ateister: En ateologisk betraktelse*. 287 sid. Nya Doxa, 2006.

Christer Sturmark (född 1964) är entreprenör, författare, samhällsdebattör och sedan drygt två år ordförande i Förbundet Humanisterna, som är en del av den internationella organisationen «International Humanist and Ethical Union». Det svenska förbundet Humanisterna bildades 1979 och har idag cirka 2 500 medlemmar. Det står för «En sekulär livssyn byggd på förnuft, medmänsklighet, tolerans och ansvar.» Förbundet granskar och debatterar religiösa, totalitära och rasistiska ideologier. Det har en egen tidskrift «Humanisten», för vilken Sturmark är redaktör, som kommer ut med sex nummer om året. Förbundet arrangerar och sprider information om alternativ till religiösa ceremonier — «Humanistiskt barnvällkommande», istället för dop, «Livssynsläger» istället för konfirmation. Förbundet tar strid för vetenskap, mot pseudovetenskap och «kvacksalveri».

Sedan Sturmark tog över ordförandeskapet har han ofta figurerat i media och framstått som en samtida upplysningsfilosof med en brinnande iver att väcka folk ur deras dogmatiska slummer, vare sig det rör sig om anhängare av gamla beprövade religioner eller lärjungar till nya religionsformer och kvasireligioner. Man känner igen tonen från många namnkunniga föregångare, men den vars fotspår han närmast vill följa är vår egen Ingemar Hedenius. Detta antyds redan i bokens titel, som anspelar på Hedenius bok från 1949, som orsakade en het debatt och som satte ramarna för den fortsatta diskussionen, åtminstone i Uppsala med omnejd.

Sturmarks ambition är att uppdatera Hedenius, men med tanke på det förändrade intellektuella klimatet, kan han knappast hoppas på att omvända särskilt många religiöst troende till en mera upplyst ateism eller agnosticism. Detta betyder emellertid inte att boken är ett slag i luften. Även om många av argumenten mot all form av övertro är kända från tidigare, kommer han med en del nya infallsvinklar och vänder sig till en helt annan målgrupp än den som Hedenius ville attackera.

Boken spänner över vida fält och kan ses som en grundbok i religionsfilosofi, som riktar sig till den bildade allmänheten. Den allmänna framställningen vävs samman med en fortlöpande dialog mellan Julia och Max, som kallas «Ett humanistiskt samtal i Sokrates anda» (s. 37). Hon är ateist och antar Sokrates roll och han är troende, åtminstone till att börja med. Den religiösa trons försvarare finner nog Max alltför lättpåverkad och han kommer ofta i försvarsställning utan